

Proloog

Ik had het nog niet gezegd of ik had er al spijt van. Ernesto antwoordde met een 'oh ja,' dat zo stereotiep futloos was, dat het zelfs flagrant futloos was. 'Voor je vader en mij was een blik van verstandhouding voldoende.' Ik dacht dat ik hem kon ontroeren, net zoals ik ontroerd word door de herinnering aan zijn vader Julio Amescua wanneer hij op zijn best was, zoon en kleinzoon van uitgevers en nu vader van een uitgever; Julio ruste in vrede, zijn asdeeltjes voor altijd één met de zee van alle zomers. Niet van al zijn zomers. Tijdens de burgeroorlog had hij de zomers niet doorgebracht in Jávea, Xàbia schrijft men nu, omdat zijn ouders hem als pasgeborene meenamen naar Burgos, waar het hoofd van de familie zijn bekwaamheid als uitgever inzette voor Franco-gezinde publikaties. Later had de jonge Julio mij meer dan eens ontboezemingen gedaan over de schaamte die hij voelde in zijn puberteit, toen hij moest accepteren dat zijn familie collaboreerde met de franquisten, hoewel er zich in hun gelederen wel een broer van zijn moeder bevond die door de nationale militie was gefusilleerd na de schijnvertoning van een snelrechtprocedure. Begin jaren vijftig kwamen we elkaar tegen op de universiteit. Julio probeerde de eerste studentencellen van de PCE* [Noten in de tekst worden verklaard in de woordenlijst achterin] te vormen, en op een bepaald moment moest ik hem bekennen dat mijn vader politiek gevangene was geweest, een persoonlijke vriend van Bullejos en Azevedo; speciaal van Azevedo, over wie ze thuis spraken in het duister en achter gesloten gordijnen, met dat angstige ontzag waarmee de overwonnenen van de burgeroorlog hun herinneringen ophaalden. Mijn bangelijke, heimelijke manier van doen had niets te maken met het konkelaarslef van Julio, en hoewel ik meer dan eens vond dat hij samenzwoer met de vrijblijvendheid van een rijkeluiszootje, moet worden gezegd dat hij voorop liep als het erom ging op de universiteit affiches aan

te plakken, pamfletten rond te strooien of voetzoekers te gooien op dagen dat er een of andere belangrijke gebeurtenis van het duizendjarige regime werd herdacht, iedere dag dus.

Het was een wonder dat ik op de universiteit werd toegelaten, gezien mijn afkomst en gezien de naoorlogse situatie van mijn familie, en zo was ik volgens de statistieken één van die één op tienduizend studenten van proletarische afkomst. Ik begon laat met de middelbare schoolopleiding, die ik zelf moest betalen, aan een opleidingsinstituut in de calle Goya, toen het werk van mijn vader na zijn verblijf in de gevangenis wat vastere vorm had gekregen. Tenslotte voorzag ik min of meer in mijn levensonderhoud door 's avonds wat bijlessen te geven, en 's zondags inde ik als hulpje van mijn vader de betalingstermijnen van uitvaartonderneming 'De Zonsondergang'. Toen ik over de twintig was deed ik staatsexamen, en toen het me lukte op de universiteit te komen heb ik me als extraneus ingeschreven bij de twee algemene studies filosofie en letteren, hoewel ik ook veel colleges als toehoorder heb gevolgd, want mijn werkdag bij het opleidingsinstituut begon om zeven uur 's avonds en op zondag inde ik nog steeds betalingstermijnen in Vallecás, de wijk die de onderneming had toebedeeld aan verschillende ontvangers onder wie mijn vader. Ik schaamde me ervoor over dergelijke baantjes te praten met mijn medestudenten, vooral meisjes en nonnen, in het bijzonder Zusters van de Heilige Theresia van Avila, en enkele priesters die de titel nodig hadden om 'erkende' katholieke scholen te kunnen leiden, met de bevoegdheid de leerlingen zelf te examineren. Misschien door dit overschot aan huwbare meisjes, nonnen en priesters, onderscheidde persoonlijkheden als Julio Amescua zich als een oogverblindend licht. Ik heb het nu over de universiteit van vóór de tijd van radicale politisering zoals ik die heb meegemaakt in mijn laatste jaar (1956-1957); een universiteit die voortkwam uit de jaren veertig, toen de knokploegen van de SEU* er nog de dienst uitmaakten en je persoonlijke veiligheid in gevaar was, zelfs die van koningsgezinden. Ik bemerkte in

vier jaar tijds een enorme verandering in het gedrag van de nieuwe jaargroepen; minder snel geïntimideerd, vastberadener in alles, in het politieke spel en in het liefdesspel. Maar toen Julio me voorstelde deel uit te maken van de eerste universitaire cel van de PCE, scheelde het weinig of ik was flauw gevallen, mijn borst zat vol angstbeton en mijn hoofd vol oorlogsherinneringen, vooral herinneringen aan de naoorlogse jaren, overschaduwd door mijn vaders status van overwonnene. Hoewel hij dat niet in de exacte zin des woords was, had juist hij me er vanuit zijn ervaring als 'mol' ingehamerd dat angst in zijn en onze geschiedenis het instrument was om te overleven, met als stokpaardje: 'Laat je niet in met politiek, m'n jongen, vergeet niet hoe het mij is vergaan.' Juist omdat ik niet vergat hoe het hem was vergaan, voelde ik de politiek als een middel tot wraak waar ik recht op had; hoewel ik geloof dat bijna iedereen van ons die anti-franquist werd, onafhankelijk van het door onze families gekozen kamp tijdens de oorlog en de jaren daarna, dat besluit heeft genomen als gevolg van de morele en esthetische laagheid van het regime, zijn kleinzielige en tegelijk wrede potsierlijkheid van ondermaats fascisme, en zijn zalvende en ogenschijnlijk vluchtige liturgie, geprogrammeerd door kazerne-onderofficieren als de regisseurs van deze poppenkast. De onwaarachtigheid van het regime was visueel, bovenal visueel, en in de toekomst zal het noodzakelijk zijn dat de historici aan hun analytische geschriften het beeld van deze bloeddorstige komedianten toevoegen. En als ik ja gezegd heb tegen Julio, was dat om niet af te gaan, om niet voor hem onder te doen, en als ik al mijn moed bijeengeraapt heb was dat om dezelfde reden, om niet achter te blijven bij zijn grote stappen als samenzweerder in de stijl van de Rode Pimpernel.

Later, toen ik kennis maakte met andere communistische studenten, jonger en niet zo gekwetst tijdens de naoorlogse jaren, zoals Pradera, Múgica, Muguerza, en de vandaag de dag zo bekende Sánchez Dragó, kwam ik onder de indruk van de spontaniteit van hun zekerheid, juist omdat het mij zoveel moeite had gekost om

er ook maar een heel klein beetje van te voelen. Bovendien was het een stelletje versierders, vooral Sánchez Dragó, die in de gunst kwam van een beeldig meisje, blond, als ik me niet vergis, met ogen als diamanten, dat Luz heette, hoe kon het ook anders. Nooit heb ik deel uitgemaakt van die elite, vanwege de beroepsproblemen die mijn leven hebben getekend en door een probleem dat we linguïstisch zullen noemen; dat wil zeggen, ik ben op de universiteit gekomen zonder een adequate code te beheersen om contacten te leggen met die mensen, goeddeels nakomelingen van de schaarse verlichte bourgeoisie van het land; ze kwamen in ieder geval niet voort uit mijn wereld vol brokstukken van allerlei vormen van verwoesting. In zekere zin voelde ik me een indringer en wilde ik zo snel mogelijk weg uit die collegezalen, om een vakman te worden, geen intellectueel. Maar het was onvermijdelijk dat iets daarvan zou blijven hangen, en zo werkte ik jarenlang mee aan het netwerk van het intellectuele verzet van het land, gevormd rond de culturele commissarissen van de partij, of hun namen nu waren Muñoz Suay, Jorge Semprún, José Antonio Bardem of López Salinas.

Ook na de beëindiging van mijn studie, toen ik na een vergelijkend examen voor docent knechtje speelde voor zowat alle, overigens vrij weinige, uitgevers in het Madrid tijdens de overgang van de jaren vijftig naar de jaren zestig, zocht ik aansluiting bij enkele intellectuele groeperingen die probeerden tijdschriften uit te geven en hun ideeën uit te dragen. Zo zat ik in de informele redactieraad van *Cuadernos de Arte y Pensamiento*, waar ik schitterende mensen leerde kennen zoals César Santos Fontenla, of een zekere Maestro, die alles wist over de overgang van kwantiteit naar kwaliteit en vaak Sartre als referentiepunt gebruikte, een handelwijze die niet als erg orthodox werd beschouwd in die jaren waarin men na Sartres stellingname ten opzichte van de gebeurtenissen in Boedapest en Poznan niet goed wist of hij nu een kleinburgerlijke existentialist was of een onvermijdelijke schakel tussen het meest vooruit-

strevende bourgeois idealisme en het gedachtengoed van het dialectisch materialisme. Maestro droeg *Perspectives de l'homme de Garaudy* uit zijn hoofd voor en hij wist veel over de banden tussen de verschillende culturen van de twintigste eeuw. Wat betreft Santos Fontenla; die was cinematografisch zo zeker van zichzelf, dat hij midden op de Gran Vía voor een affiche van Maria Schell, hoofdrolspeelster in *De gebroeders Karamazov*, de acteerstijl van de Oostenrijkse, van wie ik een ware fan was, de grond in boorde: 'Bij haar komen de personages niet tot ontwikkeling, omdat ze diep geworteld zitten in haar binnenste.' Ik had me die lieve vrouw nooit vol diep gewortelde personages voorgesteld.

Maar laten we niet op de gebeurtenissen vooruitlopen. Aan het begin van mijn laatste studiejaar vonden de studentenrellen van 1956 plaats, en enkele van onze kaderleden van de studenten-PCE werden opgepakt, samen met een paar jeugdige opposanten van andere, minder door het regime vervolgte groeperingen, en enige opkomende grote namen van onze herwonnen kritische cultuur zoals Bardem of Tamames. En hoewel Ramón en ik bijna even oud zijn, was hij toen een zeer veelbelovende jongen; mijn gloriën daarentegen hielden zich verborgen en Julio was een van de weinigen die ervan wist en ervan wilde proeven. Hij verbaasde zich over mijn vermogen tot synthetiseren: 'Je hebt een wonderbaarlijk vermogen tot het maken van syntheses!' En in het bijzonder verbaasde hij zich over de synthese die ik maakte tussen Freud en het marxisme; mijn enige geheim was dat ik toegang had gehad tot een paar teksten van Trotski over dit onderwerp, die ik had gevonden in een door mijn vader in de keukenmuur ingemetselde la, alsof hij tijdens zijn leven zijn identiteit liever had willen begraven door een daad die mij nog laffer toescheen dan ze voor altijd eigenhandig te vernietigen. Maar ik kon Julio niet zeggen dat Trotski mijn bron was, omdat hij toen heel dogmatisch was; ik kende hem en wist dat hij zijn wenkbrauwen zou hebben gefronst en onverschillig zou hebben

uitgebracht: 'O, Trotski...', waarmee zijn goede wil jegens mij tot een minimum zou zijn teruggebracht.

Bij de arrestatie van 1956, later volgden er meer, werd ook Julio gearresteerd, en ik moet melding maken van de koenheid waarmee hij door het Directoraat-Generaal voor Veiligheid liep, in tegenstelling tot de algemene verslagenheid van ons, gevangenen zonder professioneel prestige of indirecte sociale bescherming. Julio hield zijn uitdagende houding vol, ondanks de twee klappen die hij heeft kregen; de eerste van een van de hoofden van de Brigada Pólitico-Social, en de tweede van zijn eigen vader, toen die toestemming kreeg om zijn dissidente zoon te bezoeken in het kantoor van de hoogste chef van dat blauw-witte hoofdkwartier van de geheime politie. Ik werd twee of drie maal met een bullepees geslagen, ze stompten me een paar keer in mijn maag en lieten me urenlang op mijn hurken zitten, zonder dat ik met mijn achterste tegen de muur vlakbij mocht leunen. De politie liet me dossiers met familiale antecedenten zien, en ik had de indruk dat ik net als mijn vader de oorlog had verloren; dat ik hem voorgoed had verloren en voorgoed verloren was. In de Carabanchel-gevangenis vijzelde Julio het moreel en de eetlust van ons allen op doordat hij een groot deel van wat hij van thuis ontving uitdeelde, vooral een soort chorizo waar ik gek op was en waar hij oprispingen van kreeg. Ik kreeg als eerste het grootste stuk chorizo, en zo toonde Julio de anderen dat ik in zijn ogen een bevoorrechte plaats innam. Jammer dat het zijn familie lukte hem eruit te halen door gebruik te maken van relaties, van het gemak dat zijn vader had om bijna alle ministers te mogen tutoyeren, hoe ze ook heetten, vooral die van Onderwijs. Hij tutoyeerde Sáinz Rodríguez en Ibáñez Martín, later ook Ruiz Jiménez; en toen Rubio werd benoemd herinnerde hij zich heel snel dat hij hem mocht tutoyeren. Julio kreeg zijn vrijheid terug en ik zat zonder chorizo. Het is waar dat Julio ons van buitenaf soms pakjes stuurde, met steeds langere tussenpozen, dat wel; maar zijn familie, ervan doordrongen dat de ideologische dwaling van hun zoon de vrucht was van verkeerde

vrienden, wilde dat hij vertrok en zijn vader stuurde hem naar het MIT, opdat hij een handelsopleiding zou volgen op de beroemde school van Massachusetts.

Ik zag hem pas weer begin jaren zestig, toen hij aan de andere kant van de onderdirecteurstafel van Uitgeverij Amescua S.A. zat. Hij omarmde me en we haalden vertrouwelijk herinneringen op, aan deze kant van de tafel; maar toen hij ter zake kwam en mijn plan voor een bundel over Spaanse andersdenkenden moest goed- of afkeuren, ging hij naar zijn plaats, en nog steeds met hoffelijke vriendelijkheid wees hij me de mijne en besprak als een zakenman de haalbaarheid van mijn plan. Het was prematuur. De aanvallen op de officiële cultuur van het regime moesten gegronde aanvallen zijn, maar wij konden de bouw van het huis niet met het dak beginnen. De controle op het erfgoed, het filteren ervan, was essentieel voor de gevestigde waarheid, net zo essentieel als *dat ze jullie roeien hun geheugen hebben ontnomen* (sic) en het voorkomen van het ontstaan van een nieuwe kritische cultuur door middel van rechtstreekse onderdrukking. Als we niet meer zo sterk kunnen zijn als zij, voegde Julio eraan toe, dan moeten we intelligenter zijn. In een paar woorden had hij me verteld dat hij niet meer rood was, maar pragmaticus, hoewel hij de pijn wat verzachtte door me opdracht te geven om een korte biografie van El Cid te schrijven, waarin hij me volledig vrij liet, als ik het maar niet doorgaf aan Radio España Independiente, waarschuwde hij me half geamuseerd, half scherp. Voor mij was die opdracht een zegen. Niet dat hij me betaalde wat ik nodig had, want Julio was als er over de prijs werd gepraat ongevoelig voor moedeloosheid, maar wel verlostte ik mijn buik uit zijn lijden, en dat is nooit beter gezegd, want Lucy en ik overleefden in ons al niet meer zo prille huwelijk van afgestudeerde, rooie, werkloze en armlastige jongeren door de ene dag bij haar ouders en de andere dag bij de mijne te eten en zo nu en dan menu's te nemen van tien of twaalf peseta's in eettentjes in de buurt van de Opera of in de speciale studentenbuurt van Argüelles. Sinds die opdracht

heb ik altijd met Julio Amescua samengewerkt. Toen hij de uitgeverij erfde en directeur werd, dacht ik dat hij mijn jarenlange inzet voor populaire boeken zou belonen met het uitgeven van mijn nog niet verschenen roman *Nunca volverás a casa* (Nooit zal je naar huis terugkeren), maar hij begon bezwaren te maken, de censuur weet-je-wel, de uitgeverspolitiek weet-je-wel, totdat hij begin jaren zeventig tegen me zei: Je bent verplicht om een andere roman te schrijven. Ik heb je een dienst bewezen door déze niet uit te geven. Je hebt meer talent. Het waren moeilijke jaren voor me, politieke verwachtingen buitenshuis en een verschrikkelijke crisis binnenshuis, die eindigde met een scheiding van tafel en bed en het vertrek van Lucy en de kinderen, die zich niet beriep op mentale wreedheid maar op geestelijke ontoereikendheid, een argument dat door geen enkele rechter zou zijn geaccepteerd, maar dat ik wel van haar accepteerde omdat je niet met iemand kunt samenwonen die gelooft dat je onzichtbaar bent.

Ik had Lucy op de universiteit leren kennen. Ik was bijna klaar en zij begon net, maar ze trad sterk op de voorgrond als afgevaardigde van haar jaar in de SEU, dochter van een door het regime op het verkeerde been gezette strijder in de Cruzada*, een van die zogenaamde 'authentieke' falangisten die zijn eigen tegenstrijdigheden had doorgegeven aan zijn dochter. Het meisje was lid van de vrouwenorganisatie van de Falange*, van de meest kritische fractie. Daarom kon je met haar praten; sterker nog, Julio in hoogsteigen persoon gaf me opdracht om 'haar te bewerken', een eufemisme dat in die jaren en in die omstandigheden geen andere betekenis had dan politieke exploratie, omdat de meisjes aan het begin van de jaren vijftig, hoe vooruitstrevend ze ook waren -en Lucy was dat op sexueel gebied niet-, met niemand naar bed gingen voordat ze een boterbriefje hadden. Eind jaren vijftig, al op weg naar de jaren zestig, bemerkte ik een gedragsverandering. Toen gingen ze naar bed als de partner hen vertrouwen in de toekomst schonk; dat wil

zeggen, als hun vrouwelijke neus hen aangaf dat de voorechtelijke concessies geen voorschot waren op een misrekening. Ik bewerkte Lucy zodanig, dat ze mij ter linkerzijde voorbijgestreefd is, voor altijd, en zelfs nu weigert ze actief te zijn in om het even welke linkse politieke groepering omdat ze die allemaal reformistisch vindt. Ik vreesde toen zelfs dat ze zich had aangesloten bij de ETA*, omdat ze in de jaren zeventig geen enkele clandestiene begrafenis van ETA-gevallen oversloeg; ze ging zo ver dat ik haar 'de ETA-weduwe' noemde, en ik heb zelfs overwogen of ze in staat zou zijn de etage waar ze na de scheiding met onze kinderen woonde af te staan als uitvalsbasis voor een of ander Madrid-commando. Maar op een dag stelde ze me gerust doordat ze de ETA zwart maakte en zei dat ze in het niet vielen bij de Palestijnse terroristen, die wél hun leven en geschiedenis op het spel zetten voor iets meer dan de nationalisatie van de chuletón*. Er was iets gebeurd tussen haar en de ETA dat deze uitbarsting van slecht humeur had veroorzaakt, maar onze relatie was door onze twee kinderen jarenlang al dermate problematisch, dat er geen politiek meningsverschil meer bij kon. Vanaf 1962 heeft ze me gerubriceerd als revisionist, sinds ik in de Carabanchel-gevangenis tijdens een van de ons toegestane gesprekken tegen haar zei dat de metafysische drie-ëenheid tussen Klassenmaatschappij, Eenheidspartij en Proletariaat volgens het Sovjetmodel van het communisme niet duidelijk was. Ik was toen Gramsci aan het lezen, in het Italiaans, en Lucy smaalde net zoals Julio toen ik de naam van Trotski noemde: 'O, Gramsci...' Nee. Ze vond hem niets, net zoals ze niets ophad met het reformisme van Carrillo, het maoïstische verbalisme en het onderliggende anticommunisme van alle hypercommunistische bewegingen die na 1968 in de mode kwamen. Eigenlijk gaf ze niets om mij en gebruikte ze me als haar sexuele, politieke en morele sparringpartner, en mijn neiging tot rationaliseren irriteerde haar, alsof rationaliteit gelijk staat aan castratie en sexuele frustratie. Door mijn belesenheid over psychoanalyse kwam ik op het idee dat Lucy zelf misschien sexueel onbevredigd was; mijn

schuld natuurlijk, dacht ik aan het begin. Maar waarom zou het zo voor de hand liggen dat ik als enige verantwoordelijk was voor haar sexuele en historische frustratie? Jaren later, toen ze leerde autorijden en de pil slikte, gaf ik me er rekenschap van dat de verantwoordelijkheid voor haar sexuele frustratie gedeeld moest worden met een aantal, niet veel, maar voldoende minnaars, en er waren twee mogelijkheden; óf Madrileens mannelijk links was qua sexualiteit erg slecht toegerust, óf het probleem lag bij Lucy, die gedreven werd tot verliefdheid op historische atleten, juist in een tijd dat deze soort begon uit te sterven. De mislukking van mijn huwelijk raakte me op zo'n onoverdraagbare wijze, dat ik er nooit met iemand over heb gesproken. Sinds mijn kinderjaren wist ik dat de mislukking van een huwelijk iets is als een partiële dood die je pijn doet om alles wat achterblijft en om alles wat je kapot maakt. Zo dacht mijn familie erover en zo had ik het geleerd van de film, de radiofeuilletons en de bolero's.

Mijn toewijding aan de politiek was in zekere zin een compensatie, hoewel het me in de jaren zestig twee arrestaties had opgeleverd waar Julio mee te maken had, terwijl hij hetzij mijn salaris nauwgezet uitbetaalde aan Lucy, hetzij me een voedselpakket stuurde waarin ook de chorizo niet ontbrak, zonder dat ik hem ooit zei dat ik daar nu oprispingen van kreeg. Ik wist dat ik zo nu en dan wat geld aan Julio kon vragen voor clandestiene collectes, en in september 1975 kreeg ik de eer zijn eerste protesthandtekening te ontvangen tegen de executie van leden van de ETA en de FRAP*, Franco's laatste bloedige orgie. En vervolgens kwam de ware Julio boven, een geheime anti-franquist, die zich zijn leven lang als een binnenlandse banneling had gedragen, maar die net voldoende signalen afgaf om te worden geaccepteerd door de anti-franquistische burgerij. Dat was de houding die de transición* het hardste nodig had. Er was geen behoefte aan heldendaden en al te harde bewijzen van de wreedheid van het Franco-bewind. Wie had er belang bij om te koop te lopen met zijn eigen afzijdigheid? Julio Amescua was een kleine held, zoals de tijd dat eiste, en zijn naam

kwam voor op alle ministeriële lijsten, zowel op die van de UCD* als op die van de PSOE*, en zelfs wij communisten hadden geen hekel aan hem; ik stelde hem nog voor om afgevaardigde van Madrid te worden bij de eerste verkiezingsoproep, hij raakte geëmotioneerd en herinnerde zich mijn synthese van Marx en Freud en de vele strijd, maar omdat hij de uitgeverij die ons allen te eten gaf gezond moest houden kon hij zich niet compromitteren. Door de oprechte sfeer van het gesprek werd ik nostalgisch, en ik zei dat ik mijn synthese tussen Freud en Marx aan Trotski te danken had. Toen gaf ik me rekenschap van de diepgewortelde ideologie die Julio altijd in zich had geherbergd, want hij trok een grimas van verfijnde afstandelijkheid en zei: 'O, Trotski...'

Die dag, hij was bijzonder geëmotioneerd en spraakzaam, vertelde hij me het waarom van zijn afkeer van Trotski: 'Er is een essentieel moment in de geschiedenis van het wereldcommunisme, en dat is die ontmoeting in Wenen tussen Trotski, Stalin en Boecharin. Stalin is bezig met een stuk over nationaliteiten en hij beheerst het Duits matig; we moeten niet vergeten dat hij de zoon van een horige en een dronkaard was, Stalin was een slimme oud-seminarist... Boecharin en Trotski spreken daarentegen uitstekend Duits. Zij hadden beiden een hogere opleiding gevolgd en waren in staat om urenlang te praten op een hoog abstractieniveau, terwijl het Stalin veel moeite had gekost om door te dringen in de Hegeliaanse dialectiek. Kun je me volgen? Goed. Trotski haalt deze onverkwikkelijke ontmoeting op, hij memoriseert een feit van ondergeschikt belang, frivool zou ik zeggen binnen de context van de megalomanie van de eeuw: hij herinnert zich dat Stalin "groene" ogen had. Hoe vind je dat? Van zo'n fundamentele kameraad als Stalin weet hij alleen nog dat hij groene ogen had. Dat is de lichtzinnigheid van de marxistische burgerlijke rijkeluiszoon tegenover de proletarische intellectueel. Daarom verbaast het me niet dat het politieke concept van Trotski in zijn geheel mank ging aan de gevolgen van deze oorspronkelijke misvorming. Stalin stond met beide benen op de

grond, maar Trotski kon zich de luxe permitteren om te dromen van totale en universele revoluties zonder het vermogen tot repliek van de tegenstander te kennen. Kun je me volgen? Stalin stelde de juiste diagnose van de situatie, zowel in de jaren twintig als dertig, maar vooral in de jaren dertig. Ja, ik weet wel dat wij intellectuelen ons ergeren aan zijn wreedheid, zijn onbehouwen gedrag en al die dingen. Per slot van rekening, "wie zijn we, waar komen we vandaan en waar gaan we heen?" Maar welk kapitalisme kon zich meten met het werkelijke kapitalisme, als een geïnternationaliseerd socialisme dat al niet kon? Nou, een staatskapitalisme dat Stalin met stalen vuist smeedde omdat er niets anders opzat, terwijl Trotski naar Mexico ging en Breton inspireerde tot surrealistische manifesten en hyperliberale verklaringen over kunst en cultuur. Marcial. Trotski was een lul.¹

Ik stond versteld van de onthulling van Julio's fundamentele communistische overtuiging, maar hij zei me dat hij geen afgevaardigde wilde worden; ook al zou hij dat willen, dan kon hij het nog niet vanwege zijn door mij al vastgestelde onervarenheid met het communisme, maar hij was daarentegen wel bereid om begin jaren tachtig de weg vrij te maken voor de uitgave van mijn roman *Introito* (Proloog) in de luxe collectie, hij herhaalde het tot driemaal toe, de luxe, de luxe collectie van de uitgeverij. Hoewel ik geen bekend literair auteur was, had ik een goede naam door mijn popularisaties, vooral door verkorte uitgaven van geschiedenisboeken voor jongeren en kinderen, en misschien werd mijn werk daarom wel ontvangen met verwachtingen die misplaatst waren als je in aanmerking nam dat het om een debuut ging. Misschien hadden enkele van de jonge critici die nu aandacht aan mij schonken hun smaak voor het lezen wel te pakken gekregen door mijn minder belangrijke werken, en gaven zij me nu onverdiende aandacht. De heer García Posada zei in de krant *ABC* dat mijn werk doctrinair was en het volgens een doctrinaire code moest worden gelezen. Ik volg deze criticus aandachtig en er is geen

doctrinair aspect dat hem ontgaat; hij is uitermate doctrinair, zoals ik ze graag zie. De jonge Goñi daarentegen bedacht me in *Cambio 16* met een gevatte, goedlopende, spirituele, twintigregelige kritiek, voldoende om de flap van het boek te resumeren en er een afstandelijk maar in wezen vriendelijk grapje aan toe te voegen. Rafael Conte heeft ongetwijfeld veel meer werk gemaakt van zijn kritiek in *El País*, een kritiek die me erg aangreep omdat Conte zei dat ik 'mijn leven lang achter de literatuur had aangelopen'; en hoewel hij zich niet compromitteerde door te beweren dat het me gelukt was, besteedde hij wel driekwart van zijn artikel aan een heel goede uitleg van mijn roman, waaruit hij liet blijken dat hem geen enkele verklaring ontgaan was, en adviseerde hij me in het laatste kwart hoe ik de volgende moest schrijven. De kritiek van Conte raakte me in het bijzonder, omdat ik weet hoeveel hij van literatuur houdt, zozeer dat hij deze verdedigt alsof het een door allerlei soorten verkrachters bedreigde vijftienjarige dochter was, die hij alleen maar aan ridderlijke schrijvers zou willen weggeven. Ik stuurde hem een bedankbriefje voor de aandacht die hij me had geschonken en ik beloofde me te beteren in mijn volgende roman.

De verrassende aandacht die ik door *Introito* kreeg maakte meer indruk op mij dan op Julio, want toen ik hem *La noche complica la soledad* (De nacht maakt de eenzaamheid moeilijker) overhandigde, gaf hij als enig commentaar dat de titel buitensporig lang was. Vervolgens verscheen Julio op de lijst als potentiële socialistische minister van cultuur, kreeg hij de ergste vorm van leukemie die maar mogelijk is, en stierf hij in Seattle tijdens een stortbui, zoals nadrukkelijk vermeld wordt door een van zijn hagiografen die zich verplicht had een biografie te schrijven van een bijna anti-franquistische Ho Chi Minh; bijna, omdat het enige dat niet aan Julio werd toegeschreven het opblazen van regeringsleider Carrero Blanco was. Ik kan wel zeggen dat de dood van Julio Amescua me raakte alsof er een deel van mijn eigen herinnering afstierf. Het gebeurde op

een moment vol economische en psychologische problemen, want ik had toegestemd om mee te werken aan Julio's omscholing van het personeel tegen een voor mij verbijsterende vergoeding (drie miljoen peseta's!), en vooral onder de belofte van een continu dienstverband tot aan mijn pensioen.

Toen de scheiding eenmaal een feit was, moest ik Lucy niet alleen alimentatie geven, naar ik veronderstel ter compensatie van het verlies van haar maagdelijkheid in 1957, maar ook geld om de rampen te verbloemen van onze jongste dochter, Angela, ter ere van Angela Davis, een kruidje-roer-me-niet, van alle faculteiten gegooid, van alle kunstacademies, ook van die voor dramatische kunst, en van een flink aantal academies voor meditatie en oosterse bewegingsleer, maar wel een uitstekende cliënte van aborterende artsen en ontwenningssklinieken. In de periodes dat het mis is met de liefde, komt Angela van het huis van haar moeder naar het mijne, en ik heb altijd de indruk gehad dat ze haar meest bittere, wanhopige en benauwende fases uitzocht om haar toevlucht te zoeken in deze donkere achterhuisetage van mijn ouders in de calle Lombía, strategische basis van mijn voorgenomen terminaal economisch overlevingsplan voor na mijn pensionering. De jongen, Vladimir, bezorgde ons nooit andere problemen dan ideologische. Wars van al onze aangelegenheden, deed hij een briljant vergelijkend examen voor wetgevingsjurist, en tegenwoordig werkt hij samen met de regering aan een plan tot ontmanteling van de arbeidsomstandigheden in Asturië, een deel van Spanje met een krijgshaftig sociaal verleden, ogenschijnlijk veroordeeld door de spelregels van wat vroeger de internationale arbeidsverdeling werd genoemd. In het toekomstige Verenigd Europa is geen behoefte aan melk, steenkool en de Asturiaanse ijzerindustrie, en mijn jongen werkt vastberaden en doeltreffend aan de plannen tot afbraak van de melkproductie, de industrie en de mijnbouw van Asturië. Het laatste gesprek dat wij over politieke vraagstukken hebben gehad is niet goed afgelopen. Ik herinnerde hem eraan dat ik in 1962 in de gevangenis werd gezet vanwege mijn soli-

dariteit met de mijnwerkers in Asturië, en hij antwoordde me dat zijn solidariteit universeel en macro-economisch was: 'Door Asturië met behulp van staats-subsidies te redden, verarmen we Spanje, Europa en het Noorden in het algemeen, en leggen we de kiem voor toekomstige vreselijke wanordelijkheden.' Hij wenst me een gelukkig Nieuwjaar, waar hij ook is, en ik weet zeker dat als iemand tegen hem over mij praat, hij met een zekere tederheid glimlacht en vaag zijn hoofd schudt alsof hij niets van mij begrijpt.

In 1990 stierf Julio, ik werd zestig en had nog amper driehonderdduizend peseta's op de bank. Het deel dat ontbrak om de drie miljoen vol te maken was opgegaan aan een cadeautje voor mijn kinderen, die me niet eens bedankten, en aan een reis naar Leningrad om het Smolny Instituut, het Winterpaleis en de Aurora te zien, uit angst dat de uiteindelijke liquidatie van het resultaat van de Russische Revolutie ook de mythologie ervan zou verzwelgen. Alles stond nog op zijn plaats, en een gestrande officier die de Aurora onder zijn hoede had omhelsde me op zijn Russisch toen hij merkte dat ik een Spanjaard was, en herinnerde zich de tijd toen de USSR en het republikeinse Spanje zij aan zij tegen het fascisme vochten; dit alles onder de ironische blik van mijn gids, heel jong maar erg goed op de hoogte van alles wat Spaans was, enthousiast bij het vooruitzicht op de terugkeer van de tsaar, omdat een overgrootmoeder van haar de gouvernante van een van de keizerlijke prinsessen was geweest. Ze wist niet meer of het van Anastasia was. Ze wist het niet zeker. Ik trof de USSR aan vol met aanhangers van de tsaar, en toen ik de televisie aanzette en Gorbachov moeite zag doen om de parlementaire pedagogie te introduceren in het eerste democratische congres, in een tour de force met Sacharov, die er niet in slaagde hem kwaad te maken, begreep ik dat Gorbachov een trage kurketrekker was, maar dat er, zodra hij zijn missie zou hebben vervuld, uit dezelfde fles weer de odeur zou opstijgen die door de Russische Revolutie niet was vervangen, maar simpelweg was uitgesteld. Ik liep door het revolutionaire Leningrad en het geïstitutionaliseerde Mos-

kou als iemand die door het decor loopt van een voltooide film; dezelfde indruk had ik een keer in Tabernas, Almería, toen ik door een verlaten wildwest-dorp liep dat als decor had gediend voor spaghetti-westerns in de jaren zestig. Mijn gids vertelde me dat voor hen het socialisme hetzelfde was als voor ons de Movimiento Nacional*, een lastig vak dat je uit je hoofd moest leren om te slagen voor middelbare en hogere opleidingen. Meer niet. Ik bleef gefascineerd staan voor Hotel Lux in Moskou, denkend aan de tijden dat dit het verblijf was van internationalisten uit de hele wereld, inclusief enkele Spaanse hoge communistische functionarissen zoals Fernando Claudín, die in Moskou met harde hand het onderkoningschap voerde over de Spaanse bannelingen, zoals me op boosaardige wijze in herinnering werd gebracht door enkele 'oorlogskinderen'; de al oude oorlogskinderen die ik ging opzoeken in het Centro Español, een hol vol historische schipbreukelingen, een vreemd soort overlevenden uit de burgeroorlog. Ik ben nooit stalinist geweest, zelfs niet strikt pro-Sovjet, maar hoe vaak schonk ik niet mijn zwijgen, handlanger die zoveel hoop corrumpeert? Zoveel geheime syntheses tussen Marx en Freud, verborgen voor het Franco-regime, voor Julio en de partij; en aan het eind van de twintigste eeuw was de freudiaanse multinational-industrie van de psychoanalyse het enige dat van dat alles zou overblijven.